

MULK HUQUQINI HIMOYA QILISH SOHASIDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Muxtorov Muxammad Amin Mirkomil o'g'li

Toshkent shahar Yunusobod tumani

Ichki ishlar organlari faoliyatini muvofiklashtirish

boshkarmasi 2-son Ichki ishlar bo'limi

jinoyat qidiruv bo'linmasi tezkor vakili

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8423816>

ARTICLE INFO

Received: 03rd Oktober 2023

Accepted: 08th Oktober 2023

Online: 09th Oktober 2023

KEY WORDS

Mulk huquqi, mulk huquqi, himoya qilishning yurisdiksiyaviy va noyurisdiksiya usullari.

ABSTRACT

Maqola jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy huquqlari va boshqa mulkiy huquqlarini himoya qilish jarayonida huquqni muhofaza qiluvchi organlarning rolini ochib beradi. Ko'rsatilgan maqsadga erishish uchun mulkiy huquqlarni himoya qilishning yurisdiksiyaviy va yuridik bo'lmagan usullari tahlil qilinadi. Fuqarolar va korxonalarning mulkiy huquqlarini himoya qilishda ichki ishlar organlari ishtirokining tashkiliy-huquqiy shakllari ko'rib chiqiladi.

Mulk huquqlarini hamda boshqa mulkiy huquqlarni himoya qilish subyektlariga huquqni muhofaza qiluvchi organlar, shu jumladan ichki ishlar organlari muhim rol o'ynaydi. Ularning ushbu sohadagi vakolatlariga quyidagilar kiradi: mulk huquqini, shuningdek, boshqa mulkiy huquqlarni amalga oshirish bilan bog'liq jinoyatlar va ma'muriy huquqbuzarliklarni aniqlash, ularga chek qo'yish va ularning oldini olish. Mulk huquqi turli huquq sohalari – fuqarolik huquqi, jinoyat huquqi, ma'muriy huquq, soliq huquqi va boshqa huquq sohalari bilan himoya qilinadi hamda mazkur huquq sohalari o'z predmeti doirasida mulki himoya etilishini ta'minlaydi. Ular ichida shubhasiz Konstitutsiyaviy normalar markaziy o'rin tutadi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 65-moddasiga muvofiq Fuqarolar farovonligini oshirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat bozor munosabatlarini rivojlantirish va halol raqobat uchun shart-sharoitlar yaratadi, iste'molchilarning huquqlari ustuvorligini hisobga olgan holda iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini kafolatlaydi. O'zbekiston Respublikasida barcha mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan himoya qilinishi ta'minlanadi. Xususi mulk daxlsizdir. Mulkdor o'z mol-mulkidan qonunda nazarda tutilgan hollardan va tartibdan tashqari hamda sudning qaroriga asoslanmagan holda mahrum etilishi mumkin emas[1]. Demak, davlat organlariga jismoniy va yuridik shaxslarning ajralmas huquqi sifatida mulk huquqlarini himoya qilish yuklangan.

O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 16 sentyabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi[2] O'RQ 407-sonli qonunining quyidagi moddalarida mulk huquqini himoya qilish bilan bog'liq normalar mavjud

Qonuning 2-moddasi: Ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini, jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini,

konstitutsiyaviy tuzumni himoya qilishdan, qonun ustuvorligini, shaxs, jamiyat va davlatning xavfsizligini ta'minlashdan, shuningdek huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasidan iborat.

Qonuning 4-moddasi, 13-bandi; ichki ishlar organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri, davlat obyektlarini, o'ta muhim, toifalangan obyektlarni va boshqa obyektlarni, jismoniy va yuridik shaxslarning mol-mulkini qo'riqlash;

Qonuning 16-moddasining quyidagi bandlari, ya'ni ichki ishlar organlarining majburiyatlari:

fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini, yuridik va jismoniy shaxslarning mulkini, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini himoya qilish bo'yicha o'z vakolatlari doirasida barcha zarur choralarni ko'rishi;

jismoniy va yuridik shaxslarning turar joylariga hamda boshqa xonalariga mulkdorlarning va ular vakillarining xohishiga xilof tarzda yoki ular yo'qligida ichki ishlar organlari xodimlari kirganligining barcha hollari to'g'risida yigirma to'rt soat ichida prokurorni yozma shaklda xabardor qilishi;

avariyalar, falokatlar, yong'inlar, tabiiy ofatlar va boshqa favqulodda vaziyatlarda aholini xabardor qilish, odamlarni qutqarish, ularga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, hududning zarur uchastkalarini o'rab olish (to'sish) yuzasidan kechiktirib bo'lmaydigan choralar ko'rishi, shuningdek qarovsiz qolgan mol-mulkni qo'riqlashga doir vazifalarni bajarishi;

xavf tahdid solgan taqdirda, sudyalarning, prokurorlarning, tergovchilarning, surishtiruvchilarning, jabrlanuvchilarning, guvohlarning hamda jinoyat protsessi boshqa ishtirokchilarining, shuningdek ular oila a'zolarining hayoti, sog'lig'i va mol-mulki himoya qilinishini ta'minlash choralari ko'rishi;

ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan shaxslardan olib qo'yilgan, shuningdek topilgan va ichki ishlar organlariga topshirilgan hujjatlar, qimmatbaho buyumlar, ashyolar va boshqa mol-mulkning saqlanishini ta'minlashi, ularni qonuniy egalariga qaytarish yoki tegishli davlat organlari yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ixtiyoriga topshirish choralari ko'rishi;

egasiz mol-mulk va xazinalar tegishincha davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, fuqarolar yoki yuridik shaxslar ixtiyoriga topshirilguniga qadar ularning saqlanishini ta'minlash bo'yicha kechiktirib bo'lmaydigan choralar ko'rishi[3].

Ko'rinib turibdiki, ichki ishlar organlarining mulk huquqlarini himoya qilish bo'yicha faoliyatini tartibga solish birinchi navbatda ma'muriy-huquqiy va jinoiy-huquqiy xarakterga ega. Shu bilan birga, fuqarolar va yuridik shaxslarning mulkini himoya qilish, asosan, fuqarolik huquqi normalari bilan tartibga solinadi, biroq, bizning fikrimizcha, ichki ishlar organlari tomonidan mulkiy huquqlarni himoya qilishning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi aniq normalar mavjud emas.

Mulk huquqlarini himoya qilish quyidagi yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin: yurisdiksiyaviy va yuridik bo'lmagan. Mulk huquqlarini himoya qilishning yurisdiksiya shakli subyektiv buzilgan huquqni tiklashda davlat organlarining ishtirokini nazarda tutadi. Ushbu shakl sud yoki ma'muriy tartibda amalga oshirilishi mumkin. Xususan, ichki ishlar organlariga murojaat qilish mulk huquqlarini himoya qilishning ma'muriy tartibini nazarda tutadi. Yurisdiksiyaga oid bo'lmagan shakl fuqarolar va yuridik shaxslarning huquqlarini ularning

mustaqil harakatlari orqali himoya qilishni anglatadi. Bunday holatda FKning 11-moddasida nazarda tutilgan fuqarolik huquqlarini himoya qilish usullari doirasida bo'lishi lozim.

Fuqarolik huquqining an'anaviy qoidalarida mulk huquqini ximoya qilish usullari quyidagicha:

mulk huquqini ashyoviy huquqlar bilan himoya qilish;

majburiyat-huquqiy usullar bilan himoya qilish;

fuqarolik huquqining turli institutlari bilan himoya qilish;

mulk huquqining bekor bo'lishini qonun hujjatlarida nazarda tutilgan asoslarda himoya qilish[4].

Mulk huquqlarini himoya qilishning boshqa usullariga davlat organlariga qarshi da'volar kiradi. Davlat organlariga qarshi barcha da'volarni ikki turga bo'lish mumkin:

birinchidan, harakat yoki harakatsizlik natijasida yetkazilgan zararining to'liq qoplanishini talab qiluvchi da'volar davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan qonun hujjatlariga mos kelmaydigan hamda mulk huquqini yoki boshqa mulkiy huquqlarni buzuvchi yoki cheklovchi hujjatlarni chiqarish orqali.

ikkinchidan, bu mulkni xatlovdan chiqarish to'g'risidagi da'volar.

Xatlovga olish ayblanuvchining mol-mulki sud hukmi bilan musodara qilingan hollarda, shuningdek, sudning mulkni undirish to'g'risidagi qarori yoki sudning mulkni musodara qilish to'g'risidagi hukmi ijrosini ta'minlash chorasi sifatida qo'llanilishi mumkin[5].

Yuridik adabiyotlarda ichki ishlar organlari faoliyatida mulk huquqlarini himoya qilish usullari shartnomaviy va shartnomadan tashqari bo'linadi. Shartnoma usullariga ichki ishlar organlarining yuridik va jismoniy shaxslar bilan tuzgan shartnomalari asosida amalga oshiriladigan himoya kiradi.

Shartnomadan tashqari usullar ichki ishlar organlarining mulkiy huquqlarni himoya qilish bilan bog'liq barcha boshqa faoliyatini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, mulkiy huquqlarning buzilishi bilan bog'liq jinoiy ishlarni tergov qilish paytida, shuningdek tezkor-qidiruv faoliyati davomida ichki ishlar organlarining xodimi buzilgan huquqni tiklashga, kelajakda jinoiy tajovuzlarning oldini olishga va shuning uchun umuman mulk huquqlarini himoya qilishga qaratilgan harakatlarni amalga oshiradi[6].

Jinoyat sodir etganligi sababli mulkiy zarar ko'rgan fuqaroviy da'vogarning manfaatlarini ta'minlash darajasi jinoyat ishini yurituvchi shaxsning malakasiga ham bog'liq. Xususan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 290-moddasi beshinchiga bandiga ko'ra mol-mulkni xatlash surishtiruvchining yoki tergovchining qarori bo'yicha prokuror roziligi bilan yoxud bu tergov harakatini bajarishni tergov organiga topshirishga haqli bo'lgan sudning ajrimi bo'yicha amalga oshiriladi. Kechiktirib bo'lmaydigan hollarda mol-mulkni xatlash prokurorning rozilgisiz ham amalga oshirilishi mumkin, lekin keyinchalik yigirma to'rt soat ichida prokuror qaror va bayonnoma nusxasi ilova qilingan holda xabardor qilinadi. Kechiktirib bo'lmaydigan holatlar surishtiruvchining yoki tergovchining prokurorga yuborilgan xabarnomasida asoslantirilishi lozim. Ushbu protsessual majburlov chorasi fuqarolik da'vosiga nisbatan hukmning ijrosini ta'minlash uchun qo'llaniladi, boshqa mulkiy jarimalar.

Demak, jabrlanuvchining huquqlarini, shu jumladan uning mulkiy huquqlarini jinoyatdan himoya qilish tergovchi yoki surishtiruvchining o'z vaqtida qilgan harakatlari

bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, o'g'irlik yoki firibgarlik harakatlarini sodir yetgan shaxsni ham, uning joylashgan joyini ham, keyinchalik hibsga olinishini ham aniqlashga qaratilgan tezkor-qidiruv choralari o'g'irlangan mulkni qaytarib olish yoki yetkazilgan zararni qoplash ishida uni ayblanuvchi sifatida jalb qilish uchun haqiqiy imkoniyat yaratadi.

Shu bilan birga, adabiyotlarda[7] jinoyat ishini tergov qilish paytida surishtiruvchi yoki tergovchi nafaqat jabrlangan tomonning, balki gumon qilinuvchining ham manfaatlarini himoya qilishi mumkinligi qayd yetilgan.

Demak, jinoiy javobgarlikka tortilayotgan shaxs hibsga olingan va qamoqqa olinganda uning mulkini nima qilish kerak, degan savol tug'iladi. Shaxs o'z mulkiga egalik qilish, undan foydalanish, uni tasarruf etish, shuningdek uni himoya qilish imkoniyatini vaqtincha yo'qotadi. Mulk huquqlarini himoya qilish davlat organlari zimmasiga yuklanganligidan kelib chiqib, jinoyat ishi yuritayotgan surishtiruvchi yoki tergovchi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 218-moddasiga muvofiq ushlab turilgan, qamoqqa olingan yoki ekspertiza o'tkazish uchun tibbiy muassasaga joylashtirilgan shaxsning qarovsiz va yordamga muhtoj voyaga yetmagan farzandlari, keksaygan ota-onalari, boshqa boqimlari bo'lganda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ularni qarindoshlarining yoki boshqa shaxslar yoxud muassasalarning homiylikiga topshirishi, majburlov chorasi qo'llanilgan shaxsning nazoratsiz qolayotgan mol-mulki yoxud uy-joyi bo'lsa, ularni qo'riqlash chorasini ko'rish shart.

Ichki ishlar organlari mulk huquqini boshqa hollarda ham himoya qiladi.

Birinchidan, fuqarolar ichki ishlar bo'limiga mulk topilganligi to'g'risida ariza bilan murojaat qilganda.

Ikkinchidan, mulkiy huquqlarni amalga oshirishdagi to'siqlarni bartaraf etishda.

Bunday holda, fuqarolik huquqbuzarligi ma'muriy huquqbuzarlik yoki jinoyat bilan mos kelishi mumkin. Subyektlarning meros huquqlarini amalga oshirish va himoya qilishda ichki ishlar organlarining rolga ham katta ahamiyat berilmoqda. Shunday qilib, ichki ishlar organlari meros tarkibini ochilish joyida mulkni himoya qilish bo'yicha shoshilinch dastlabki choralarni ko'rishga jalb qilinishi mumkin.

Ichki ishlar organlarining litsenziyalash va ruxsat berish bo'linmalari meros tarkibining bir qismi bo'lgan fuqarolik muomalasida cheklangan narsalar (xususan, o'qotar qurol va o'q-dorilar) aylanmasini huquqiy tartibga solishda ishtirok yetadilar. Davlat yo'l harakati xavfsizligi inspeksiyasi xodimlari meros mulkiga kiruvchi transport vositalarini ro'yxatga olishni amalga oshiradilar. Bu merosxo'rlarning kelajakdagi mulk huquqi subyektlari sifatidagi huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlaydi[8].

Shunday qilib, mulk huquqlarini himoya qilish tizimi tarmoqlararo huquqiy institut bo'lib, u mulk huquqini va boshqa mulkiy huquqlarni amalga oshirish sohasidagi huquqbuzarliklar uchun fuqarolik-huquqiy himoya qilish usullarini ham, ma'muriy va jinoiy javobgarlik choralarini qo'llash mexanizmidir. Mulkni himoya qilish, uning shaklidan qat'i nazar, davlatning ustuvor faoliyati hisoblanadi. Ushbu funksiyada ko'p odamlar ishtirok etadilar davlat organlari, ammo mulk huquqlarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organ sifatida ichki ishlar organlarining roli alohida ahamiyat kasb etadi hamda jismoniy va yuridik shaxslarning mulk huquqini himoya qilishda o'ziga hol roliga ega.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://constitution.uz/uz/clause/index> (murojaat etilgan sana. 2023 yil 10 avgust)
2. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 16 sentyabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi O'RQ-407-sonli qonun. (*Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 03/22/797/0967-son)
3. O'zbekiston Respublikasining 16.09.2016 yildagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi O'RQ-407-sonli Qonuni (*Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 28.10.2022 y., 03/22/797/0967-son)
4. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism. I.B. Zokirov; Mas'ul muharrir: H. Rahmonqulov: Qayta ishlangan va to'ldirilgan beshinchi nashr. –T.: TDYUI nashriyoti, 2009. B.369.
5. Suxanov E.A. Grajdanskoye pravo v II tomax. Tom I. - M.: Statut, 2013
6. Boyev A.S. Uchastiye organov vnutrennix del v grajdansko-pravovoy oxrane prava sobstvennosti: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - SPb., 2005
7. Dejneva A.S. Obespecheniye soxrannosti imushchestva jiliща obvinyayemogo (podozrevayemogo), podvergnutogo zaderjaniyu ili zaklyucheniyu pod straju // Rossiyskiy sledovatel. 2010. № 11
8. Solovichenko D.V. Organizatsionno-pravoviye osnovi deyatel'nosti organov vnutrennix del po oxrane nasleduyemogo imushchestva: avtoref. dis. ...kand. yurid. nauk. - M., 2005